

УДК 821.161.2.09+929 ОСТАП ВИШНЯ (477.43/44)“1919/1920”(045)

Ю.В.Телячий

Подільський період Остапа Вишні (1919–1920 рр.)

Висвітлюється життя й творчість українського письменника, новеліста, класика сатиричної прози ХХ ст. Остапа Вишні у м.Кам'янець-Подільському в часи Директорії УНР (1919–1920 рр.).

Ключові слова: Остап Вишня, м.Кам'янець-Подільський, періодична преса, фейлетон, література, революція.

Історія української культури – це історія України. В цьому переко-нуєшся щоразу, коли звертаєшся до сторінок її розвитку на різних етапах вітчизняного державотворення. Одним із найбільш суперечливих перебоїв нашої минувшини можна вважати Українську революцію 1917–1921 рр. коли за короткий час країна отримала довгоочікуване національно-куль-турне відродження.

Активним прибічником вільної, демократичної держави, який захищав її свободу зі зброєю в руках та з словом на вустах, був Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко, 13.11.1889 р. – 28.09.1956 р.) чи не найбільш визнаний і улюблений у нашій країні письменник, новеліст, класик сатиричної прози ХХ століття¹.

Людина нелегкої життєвої долі з талантом літератора, письменник європейського, світового виміру, свій творчий шлях він розпочав у місті над Смотричем у бурхливу революційну добу. Про кам'янець-подільські сторінки біографії Остапа Вишні (1919–1920 рр.) в радянські часи майже не згадували. Причиною була негативна оцінка всього, що пов'язувалося з Центральною Радою, гетьманатом П.Скоропадського і Директорією УНР.

За твердженням Н.В.Терес (2007 р.), “...життя і діяльність П.Губенка в роки національно-демократичної революції ще чекає на свого дослідника”².

На жаль, результати пошуків матеріалів про життя й творчість О.Вишні у 1917–1920 рр. в архівних установах України поки що не дали бажаних результатів. Зокрема його особовий фонд відсутній серед означеної категорії Інституту рукопису НБУ ім. В.Вернадського³. Жодного документа досліджуваного періоду не виявлено в особовому фонді Остапа Вишні (ф.188), що зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України⁴. Найбільш успішною стала робота з періодичною пресою 1919–1920 рр. (“Народна воля”, “Трудова громада”), що дру-

кувалася на Поділлі у добу Директорії УНР. Саме на сторінках цих газет вдалося виявити 12 творів П.М.Губенка за підписом “П.Грунський”.

У досить об’ємному вимірі біографія і творчість Остапа Вишні представлена у численних виданнях радянських часів – як у його авторських творах так і в літературній критиці, енциклопедіях та ін. Але й там, зважаючи на упереджене ідеологічне ставлення до “буржуазного націоналізму”, про 1917–1920 роки біографії О.Вишні майже нічого не згадується⁵⁻⁶. Чи не єдиний виняток – характеристика творів – першого друкованого фейлетону “Демократичні реформи Денікіна” та памфлету “Берлінська українська держава”⁷, уміщена в “Історії української радянської літератури” (1965 р.).

Зрозуміло, що Остап Вишня, двічі переживши арешти, десятирічне ув’язнення в сталінських таборах, пройшовши через жахіття репресивно-каральної системи й сам не сприяв популяризації початкового етапу літературної творчості. Інформації про це були лаконічними: “Друкуватися почав з 1919 р. в м.Кам’янець-Подільському, куди прибув з м.Києва, рятуючись від денікінців”⁸. І, далі вже, “...радянський гуморист О.Вишня”. [Саме під таким псевдонімом він відомий з 1921 р. – Ю.Т.].

Подільський період (1919–1920 рр.) – це зоряний зліт П.М.Губенка – письменника-гумориста. Його життєва, творча біографія стала предметом історико-краєзнавчих нарисів місцевих дослідників: О.Будзея⁹, О.М.Завальнюка¹⁰, В.С.Прокопчука¹¹, А.В.Сваричевського¹² та ін.

Київський дослідник С.Феодосєєв оприлюднив спогади про О.Вишню кам’янецької доби, надруковані дунаївчанином Степаном Риндиком в журналі “Нові дні” (1957 р., Канада)¹³. Різнобічна інформація, здебільшого довідкового характеру про О.Вишню в часи Української революції вміщена й у хрестоматіях, довідниках¹⁴⁻¹⁷, інформаційній мережі Інтернет. Вкрай прикрим фактом є відсутність даних про Остапа Вишню у хрестоматійному виданні “Літературна Хмельниччина ХХ століття”¹⁸.

Син відставного унтер-офіцера, Остап Вишня народився 13 листопада 1889 р. на хуторі Чечва, біля містечка Грунь Зіньківського повіту на Полтавщині (нині Охтирський район Сумської області), в багатодітній селянській сім’ї. Крім нього, тут виховувалися ще 16 дітей. Батько, Микола Кіндратович Губенко, служив у маєтку поміщиці-німкені фон Рот. Мати, Параска Олександрівна (дівоче прізвище Балаш), теж походила з незаможників. Саме завдячуючи їм Павло закінчив початкову, потім – двокласну школу в Зінькові, а згодом, використавши пільгу тата, продовжив навчання в Київській військово-фельдшерській школі, після завершення

якої у 1907 р. працював фельдшером – спочатку в російській армії, а з часом – у хірургічному відділі лікарні Південно-Західної залізниці. Та, як згадував письменник, він не збирався присвячувати себе медицині. Тож, працюючи в лікарні, займався самоосвітою, успішно склав екстерном іспити за курс гімназії¹⁹ в приватній гімназії Стельмашенка в м.Києві.

1917 р. розпочав нову сторінку біографії 28-річного Павла Губенка – 1 вересня він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету²⁰. Через різні обставини залишив навчання й активно включився в громадське життя, що бурхливо вирувало ще з березня 1917 р. у зв'язку з революційними подіями. Згодом в автобіографії він писав: “Як ударила революція – завертівся. Будував Україну. Бігав з Центральної ради в університет, а з університету в Центральну раду. Тоді до св. Софії, з св. Софії до “Просвіти”, з “Просвіти” на мітинг, з мітингу на збори, зі зборів у Центральну раду, з Центральної ради на з’їзд, із з’їзду на конференцію, з конференції в Центральну раду. До того було ніколи, що просто страх... Хотілося, щоб і в війську бути, і в парламенті бути, і в університеті бути, і на національний фонд збирати, і пісень співати. Та куди вам? Де співають – там і я! Де говорять – там і я! Де засідають – там і я. Державний муж, одне слово”²¹.

У 1918 р. П.М.Грунського мобілізували до медичної служби армії УНР, де він зробив швидку кар’єру – став начальником медико-санітарної управи Міністерства залізничних шляхів УНР²².

Як стверджують ряд сучасних дослідників, усе ж першою публікацією О.Вишні були не “Демократичні реформи Денікіна” в м.Кам’янці-Подільському, а памфлет “Казка (про красногвардейця)” за підписом “М.Михайлович” у першому номері київського журналу “Реп’яхи” за 1918 р., який вийшов відразу після вигнання більшовиків зі столиці України в 1919 р. Стилізуючи манеру народної казки, автор простежує дії муравйовських червоногвардійців, котрі за наказом В.Леніна, вдарили в спину Української Народної Республіки, окупували м.Київ, перетворили його на поле справжньої битви, брутально знищували будь-які прояви українства.

У зв’язку з військово-політичними подіями у складі міністерства О.Вишня прибув до м.Кам’янця-Подільського. Тут він покинув службу й зайнявся літературною справою, співпрацював у газетах “Народна воля”, “Трудова громада”, де починаючи з 2 листопада 1919 р. і до 17 лютого 1920 р. (здебільшого під псевдонімом Павло Грунський) оприлюднив, за підрахунками В.Дорошенка, 37 творів, більшість з яких – зразки політичної сатири (прозовий фейлетон, рідше – памфлет, віршований перифраз, замітка)²³.

У м. Кам'янці-Подільському відбулася перша зустріч молодого гумориста Остапа Вишні та молодого байкаря Микити Годованця. Ось як про цей епізод розповідає Юхим Альперін: “Одну з перших байок Микити Годованця “Максим і Павло” було написано під враженням одного з літературних диспутів у Кам'янці-Подільському. За кілька днів байку було надруковано в газеті, і громадськість Кам'янця, упізнавши “ображеного” Максима, реготала й похваляла молодого байкаря, якого уже знала з попередніх байок.

– Іду я вулицею, – розповідає Микита Годованець, – а назустріч чоловік середнього зросту...

– Це Ви Годованець?

– Я, кажу.

– Гарна байка! Талановита! Вона буде в нашій українській хрестоматії.

– В хрестоматії? Отаке скажете!

– Буде, кажу Вам! – Зустрічний пожував губами і каже: Я – журналіст.

А вже пізніше, 1930 року, коли Годованець переселився до Харкова, якось на трибуні в літературному будинку імені Василя Блакитного він побачив того стрічного. Це був Остап Вишня.

Ще тоді Остап Вишня побачив у Годованцеві людину талановиту, що стоїть на правильній дорозі й безмежно закохана в поетичне слово. Так великий сатирик немовби прорік творчу долю великому байкареві²⁴.

“Було це влітку або ранньої осені 1919 року в моєму рідному селі [Боршківці. – Ю.Т.] коло Кам'янця-Подільського. Біля нашого сільського кооперативу я побачив великий гурт селян, вони усміхнено слухали двох невідомих, очевидно, приїжджих людей. Говорив головним чином один з них, пересипаючи свою мову зрозумілими селянам дотепами.

– Що за чоловік, – спитав я дядька, що стояв скраю.

– Та Бог його зна, – бачиш, якийсь цікавий і веселий чоловік.

...Мені на все життя запам'ятався образ молодого чоловіка років 27–30, середнього на зріст, плечистого, рухливого, з осяйно усміхненим круглоовидним обличчям блондина, з рідкуватим, з нахилом до полисіння волоссям. Одягнений був у гарний вишитий гуцульський кептар. ...Промовляв він доброю, добірною українською мовою. Говорив про віковічні селянські злидні, про темряву й забобони, про вікову неволю України в Російській імперії. ...Від нас і від вас насамперед, – показав він рукою на всіх селян, що навколо стояли, залежить, чи будемо ми вільні, чи залишимося й надалі рабами.” – таким його запам'ятав відомий письменник-емігрант Григорій Костюк, хоч на той час і не знав, що бачить майбутнього гумо-

риста Остапа Вишню²⁵.

У 2010 р. С.Феодосєєв передав подільському краєзнавцю В.Прокопчуку вже згадувані спогади про О.Вишню на Поділлі, які належать Степану Риндику й розкривають цікаві моменти їх дружніх взаємин. Як згадує С.Риндик, у потязі, що кілька днів добирався до місця призначення, всім кинувся у вічі “молодий чоловік, дуже веселий, великий майстер оповідати дотепні історії”, урядовець Міністерства шляхів УНР. То був Павло Губенко. Мемуарист наводить одну з розповідей Павла Михайловича про “аграрні безпорядки” в с.Груні на Полтавщині, які вчинив він сам.

С.Риндик не приписує собі якихось заслуг у становленні письменника Остапа Вишні. “Я певен, – твердить він, – що Губенків талант проявився б за всіх обставин і умов. Раніше чи пізніше він примусив би Губенка взятись за перо, незалежно від того, чи хтось радив йому, чи не радив писати”. Помилково називає Риндик газету “Трудова громада”, в якій вміщено найбільше творів Павла Губенка, “Українською громадою”. Зате достеменно пам’ятає, що була вона есерівською, тобто – “органом Кам’янецької організації Української партії соціалістів революціонерів”. Запам’ятав він і резонансний фейлетон під назвою “Одруження”, яким гуморист відгукнувся на польсько-український альянс та інші деталі.

Степан Риндик окреслив час перебування Павла Михайловича Губенка в м.Кам’янці-Подільському – зима, початок 1919-го – літо 1920 рр. Але ж кам’янецькі публікації гумориста вміщуються в рамки з 2 листопада 1919 р. до 17 лютого 1920 року. Та й Юрій Цеков у передмові до чотиритомника творів Остапа Вишні (Київ, Дніпро, 1988) зазначає, що молодому фейлетоністові довелося “напровесні 1920 р. тікати з Кам’янця до Києва”. Можна поставити під сумнів ще деякі деталі, наведені в спогаді. Але, погодьмося, що за 40 років з часу зустрічі там, у США, за відсутності джерел помилки можливі. Звичайно, не в суттєвому. А зі спогаду постає образ малознаного Павла Губенка, деякі факти доповнюють мозаїку життя і літературної творчості кам’янецького періоду²⁶.

Саме на зиму 1919–1920 рр. припадає початок систематичної літературної діяльності Павла Губенка. В його особі кам’янецька преса отримала здібного та дотепного оглядача, котрий навіть найсумніші та найважчі новини міг подати весело, не боячись показати ні промахів посадовців, ані помилки сусідів-кам’янчан. Однак абсолютна більшість публікацій присвячена різним аспектам політичного життя, котре вирувало в той час як в Україні, так і загалом у світі. Потрібно відзначити, що в творчості відобразилася еволюція П.Губенка-громадянина. Спочатку він писав проти

білогвардійців, вже тоді були помітні ліві погляди автора. Впродовж зими 1919–1920 рр. його творчість стає все більш опозиційно і критично налаштованою до української влади. Не кращим було й ставлення до країн Антанти. Вищезазначене підтверджується творами автора, виявленими в часописах “Народна воля” і “Трудова громада” за 1919–1920 рр.: “Демократичні реформи Денікіна”, “Рятуйте”, “Допекли”, “Ганьба”, “Про велике чорт-зна що!”, “Сон”, “Інтерв’ю з Урядом У.Н.Р.”, “Історія”, “Гнів Божий”, “Гуртовий вироб неврастенії”, “Горенько”, “Огляд закордонної політики”²⁷.

Повернувшись навесні 1920 р. до м.Києва, письменник працював мовним редактором у видавництві “Книгоспілка”, але невдовзі зазнав переслідувань більшовицької влади: восени 1920 р. його заарештували і позбавили волі на 3 роки. Правда, через півроку випустили, допомогло заступництво письменника й активного діяча КП(б)У Василя Еллана-Блакитного²⁸.

Далі була успішна літературна кар’єра, жажіття 10-літніх таборів ГУЛАГу, народна любов і шана за щирий український гумор... Але цьому всьому передував кам’янецький період його життя, про який, мабуть, Остап Вишня не забував ніколи.

Громадянська позиція О.Вишні чітко підтверджена його словами: “Просто не любив я печальних лиць, бо любив сміятися. Не переносив я людського горя. Давило воно мене, плакати хотілося... Я народний слуга! Лакей? Ні, не пересмикався! Вождь? Та Боже борони!.. Пошли мені, доле, сили, уміння, талану, чого хочеш, тільки щоб я хоч що-небудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічнім труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях, щоб народ усміхнувся!.. Щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого лиця, щоб хоч одна зморшка ота розгладилася!”²⁹.

Отже, можна вважати, що в час перебування у Кам’янець-Подільському у 1919–1920 рр. відбулося формування особистості, громадянської позиції, форматування літературно-жанрової орієнтації українського письменника Остапа Вишні.

Примітки:

1. Остап Вишня. Матеріали з “Вікіпедії”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>

2. Терес, Н. В. Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко) / Н. В. Терес // Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності / За заг. ред. А. П. Коцюра, Н. В. Терес. – К. : Книги-XXI, 2007. – С. 313.

3. Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник / Ред. кол. О. С. Онищенко та ін. – НАН України, НБУ ім. В.І.Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2002. – 768 с.

4. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: путівник / Авт.-упор.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик. – Держ. ком. архівів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 42.

5. Друзь, І. М. Вивчення творчості Остапа Вишні в школі / І. М. Друзь. – К., 1970. – С. 7.

6. Новиченко, Л. Остап Вишня. Рання новела і повість (1917–1926) / Л. Новиченко // Українські радянські письменники: Зб. літ.-крит. матеріалів / Упор.: Ю. М. Безхутрий, Л. Г. Бикова, Н. І. Гноєва та ін. – К. : Радшк., 1984. – С. 177-180.

7. Історія Української радянської літератури / АН УРСР, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 602.

8. Друзь, І. М. Зазначена праця. – С. 16.

9. Будзей, О. Остап Вишня і Кам'янець: Дебюти / О. Будзей // Подолянин. – 2006. – 27 жовтня. – С. 7.

10. Завальнюк, О. М. Минувле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – Вип. 2. – 452 с.

11. Прокопчук, В. С. Остап Вишня в Кам'янці-Подільському / В. С. Прокопчук // Подолянин. – 2010. – 9 липня. – С. 4.

12. Сваричевський, А. Літературну творчість починав на Поділлі [Остап Вишня] / А. Сваричевський // Подільські вісті. – 2009. – 8 грудня. – № 175. – С. 3.

13. Феодосьєв, С. Остап Вишня у спогадах Степана Риндика / С. Феодосьєв // Дунаєвецький вісник. – 2010. – 22 липня. – № 57-58. – С. 3.

14. Зуб, І. Остап Вишня / І. Зуб // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.1: Перша половина ХХ ст. / За ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – С. 363-367.

15. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: В 4 кн. Кн. 4 / Упор. В. Яременко. – К. : Аконіт, 2003. – 799 с.

16. Усі українські поети / Упор.: О. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Харків : Торсінг Плюс, 2008. – 448 с.

17. Юркова, О. Вишня Остап / О. Юркова // Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доopr. і доповн. – К. : Генеза, 2002. – С. 111.

18. Літературна Хмельниччина ХХ століття: хрестоматія / Упор. М. Ф. Федунець. – Хмельницький, 2005. – 607 с.

19. Остап Вишня: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com/ua/referats/Biography/1312.htm>.
20. там само.
21. Завальнюк, О. М. Зазначена праця. – С. 227.
22. Остап Вишня. Матеріал з “Вікіпедії”.
23. Будзей, О. Зазначена праця. – С. 7.
24. Телячий, Ю. В. “Народу рідньому – усе!” Творча праця М.П.Годованця періоду Української революції 1917–1920 рр. / Ю. В. Телячий // Годованець М.П. Поезії 1917–1920 рр. – Хмельницький : П.П.Мельник А.А., 2008. – С. 17.
25. Дембовська, Ю. Десять років сталінських таборів за усмішки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua>.
26. Прокопчук, В. С. Зазначена праця. – С. 4.
27. Грунський, П. Демократичні реформи Денікіна / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 2 листопада. – С. 14; Його ж. Рятуйте! / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 6 листопада. – С. 1-2; Його ж. Допекли / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 11 листопада. – С. 1; Його ж. Ганьба! / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 12 листопада. – С. 1; Його ж. Про велике чорт-зна що! / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 14 листопада. – С. 1; Його ж. Сон / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 7 січня. – С.1-2; Його ж. Інтерв'ю з Урядом У.Н.Р. / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 21 січня. – С. 2; Його ж. Історія / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 22 січня. – С. 2; Його ж. Гнів Божий / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 10 лютого. – С. 2; Його ж. Гуртовий вироб неврастенії / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 14 лютого. – С. 1; Його ж. Горенько / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 16 лютого. – С. 1-2; Його ж. Огляд закордонної політики / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 17 лютого. – С. 1-2.
28. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: путівник. / Авт.-упор.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик. – Держ. ком. архівів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – К., 2003. – Вип. 1 – С. 109.
29. Остап Вишня: доля гумориста-мученика: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua>.

Резюме

Раскрывается период жизни и творчества украинского писателя, классика сатирической прозы XX в. Остапа Вишни в г.Каменец-Подольский во время Директории УНР (1919–1920 гг.).

Ключевые слова: Остап Вишня, г.Каменец-Подольский, периодические издания, фейлетон, литература, революция.